

Introïtustekst:

“De rabbi van Berditsjw placht een lied te zingen, waarin onder andere voorkomt:
‘Waarheen ik ook ga – Jij!
Waar ik ook sta – Jij!
Alleen maar Jij, en weer Jij en altijd Jij! Jij, Jij, Jij!
Als het mij goed gaat – Jij!
Als het me pijn doet – Jij!
Alleen maar Jij en nog eens Jij en altijd Jij! Jij, Jij, Jij!
Hemel – Jij; aarde – Jij;
Boven – Jij; beneden – Jij!
Waarheen ik mij ook wend, aan ieder einde Alleen maar Jij en nog eens Jij en altijd Jij!
Jij, Jij, Jij!’”

Uit: Die Erzählungen der Chassidim

Lezingen

Prediker 9, 10a (Naardense vertaling)
Al wat je hand vindt om te doen
doe dat met de kracht die je hebt.

Matteüs 17, 1-15 (NVB)

Zes dagen later nam Jezus Petrus, Jakobus en diens broer Johannes met zich mee een hoge berg op, waar ze alleen waren. Voor hun ogen veranderde Hij van gedaante, zijn gezicht straalde als de zon en zijn kleren werden wit als het licht. Plotseling verschenen aan hen Mozes en Elia, die met Jezus in gesprek waren. Petrus nam het woord en zei tegen Jezus: ‘Heer, het is goed dat wij hier zijn. Als U wilt zal ik hier drie tenten maken, een voor U, een voor Mozes en een voor Elia.’ Hij was nog niet uitgesproken of een stralende wolk overdekte hen, en uit de wolk klonk een stem: ‘Dit is mijn geliefde Zoon, in Hem vind Ik vreugde. Luister naar Hem!’ Toen de leerlingen dit hoorden, werden ze overvallen door een hevige angst en wierpen ze zich ter aarde. Jezus kwam dichterbij, raakte hen aan en zei: ‘Sta op, wees niet bang.’ Ze keken op en zagen niemand meer, Jezus was alleen.

Toen ze de berg afdaalden, gebod Jezus hun: ‘Praat met niemand over wat jullie hebben gezien voordat de Mensenzoon uit de dood is opgewekt.’ De leerlingen vroegen Hem: ‘Waarom zeggen de schriftgeleerden dat Elia eerst moet komen?’ Hij antwoordde: ‘Elia komt inderdaad en herstelt alles. En Ik zeg jullie dit: Elia is al gekomen, maar in plaats van hem te erkennen hebben ze met hem gedaan wat ze wilden. Zo zal ook de Mensenzoon door hun toedoen moeten lijden.’ Toen begrepen de leerlingen dat Hij op Johannes de Doper doelde.

Toen ze zich weer bij de mensenmassa voegden, kwam er iemand naar Hem toe die voor Hem op zijn knieën viel en zei: ‘Heer, heb medelijden met mijn zoon, want hij is maanziek en lijdt daar erg onder; hij valt dikwijls in het vuur of in het water.’

Overweging

Nu is het er oorlog. In het gebied waar Martin Buber aan het eind van de 19^e eeuw bij zijn grootouders is opgegroeid. In Lemberg in Galicië, een provincie van het Habsburgse rijk. Een stad met mensen met heel verschillende talen en culturen. Nu als Lviv in Oekraïne zo verschrikkelijk in het nieuws. En alles wat Buber in zijn lange en ongelooflijk productieve leven denkt en schrijft, dat is daar geworteld, daar in dat gebied. In Galicië in het huis en in het leven van zijn grootouders en in de Boekovina, nog iets verder naar het oosten, waar Buber als kind chassidische joden ziet dansen met de Thora. Het maakt een onuitwisbare indruk op hem. Voor Buber is alles daar in dat gebied geworteld. En als wij in deze serie over mystiek naar Martin Buber proberen te luisteren, dan zijn ook wij vermoedelijk met een deel van ons hart en met een deel van onze aandacht daar in dat gebied. Dan luisteren wij naar wat Buber zegt ook met het oog op de situatie daar.

Wie over Buber leest die komt het woord 'mystiek' vaker tegen. En ook Buber zelf heeft zich intensief met mystiek beziggehouden, hij is bijvoorbeeld op de Duitse mystiek gepromoveerd en hij kende ook zelf mystieke ervaringen. Tegelijk gaat het in het denken van Buber om iets anders dan wat doorgaans onder mystiek wordt verstaan. Zijn denken heeft hier, geworteld in zijn ervaring, een hele weg afgelegd. Een weg die zich aan de hand van zijn geschriften zo ongeveer laat traceren, maar die hijzelf ook samenvat in één beslissend moment. In één beslissende wending. In een bekering.

"Er deed zich niets anders voor", zegt Martin Buber, "dan dat ik eens, op een voormiddag na een ochtend van 'religieuze' vervoering, bezoek ontving van een onbekende jongeman, zonder er met de ziel bij betrokken te zijn." Buber beschrijft hoe hij die man vriendelijk ontvangt en vriendelijk naar hem luistert – maar verzuimt de vragen te raden die deze man niet stelt. Verzuimt werkelijk present te zijn. Pas later, deze man leefde toen al niet meer, hoort Buber hoezeer deze man niet zomaar naar hem toe was gekomen. Maar juist naar hem. Juist op dat moment. Op zoek naar een antwoord. Om een beslissing. Buber schrijft: "Sindsdien heb ik het 'religieuze', dat niets anders is dan uitzondering, afgezonderd zijn, eruit weggenomen worden, eruit treden, extase, opgegeven – of het heeft mij opgegeven. Ik bezit niet meer dan het leven van alledag en word daar nooit meer uit weggenomen."

Mystiek bij Martin Buber, dat is mystiek van ik en jij. Dat is mystiek van de ontmoeting. Mystiek bij Martin Buber, dat is God ontmoeten door in de wereld te ontmoeten. De wortels van deze mystiek bij Martin Buber, die liggen in die mystieke stroming van het jodendom die Buber op een gegeven moment herontdekt en die hem enorm raakt. Namelijk in het chassidisme, waarvan Buber als kind zo'n onuitwisbare glimp had opgevangen en dat hem nu niet meer loslaat. Gedurende een groot deel van zijn leven bestudeert hij het chassidisme en verzamelt hij op een betrokken en mee-vormende manier chassidische verhalen.

Wat Buber in het chassidisme zo raakt dat is 'het oneindige ethos van het ogenblik' zoals hij het noemt. In het chassidisme, waarin verschillende joodse stromingen en elementen samenkomen, gaat het niet om de leer, het gaat om het leven. Het gaat niet om het bijzondere, maar om het alledaagse, het gaat niet om het wát, het gaat om het hóe van de menselijke handelingen. Juist daarin ligt zijn kracht en juist daardoor kon het mensen die arm zijn en weinig opgeleid, die heel hard moeten werken en die steeds leven in angst voor onderdrukking, zo raken. Het gaf hun een grote waardigheid. Het gaat er niet om wat je allemaal doet en kunt en bent, als je maar, wat je doet, in volle ernst en concentratie opdraagt aan God. Want, zo vat Buber het chassidisme in één zin samen: 'God is in ieder ding te schouwen en door iedere zuivere daad te bereiken.' Of, in de woorden van Prediker: "Al wat je hand vindt om te doen, doe dat met de kracht die je hebt".

De ervaringen van leed tijdens de eerste wereldoorlog raken en veranderen Buber diepgaand. Buber zegt later dat hij in deze tijd rijpt tot een mens die leeft uit eigen ervaring. En wat hij

ervaart, dat is voor hem zo bovenpersoonlijk, dat hij van deze ervaring moet getuigen. Dat hij op zoek moet gaan naar een taal die woorden geeft aan wat zich eigenlijk helemaal niet in taal laat vatten. Op zoek naar een taal die geschikt is om wat hij zo persoonlijk heeft ervaren te delen. Op zoek naar een taal die het mogelijk maakt om wat hij heeft ervaren 'in te kunnen voegen' in de schat van menselijk denken. En Buber worstelt met deze opgave. Het resultaat van dat zoeken en van dat worstelen is het boekje 'Ich und Du', 'Ik en Jij'. Een boek met een uiterst precieze en compacte taal en met bedrieglijk eenvoudige zinnen. Een boek waarin hij haast ongemerkt tal van filosofische gesprekken met verschillende denkers voert. Een boek vol beelden van grote schoonheid. En een boek dat enorm veel invloed heeft gehad. In de tweede helft van zijn lange leven gaat Buber op heel verschillende vakgebieden en in talloze publicaties en gesprekken heel consistent verder op deze weg waarvoor hij toen en in dat boek woorden heeft gevonden.

Kern van 'Ich und Du' zijn de twee grondhoudingen van de mens. Ik-jij en ik-het. Je kunt 'jij' zeggen en je kunt 'het' zeggen tegen de mensen en de wezens en de dingen in je leven. 'Jij'-zeggen is ontmoeten. Het 'jij' is wil en genade ineen. Het is niet maakbaar, maar je kunt er wel voor open staan of je kunt je ervoor afsluiten. En in de ontmoeting valt al het andere weg. De ontmoeting heeft geen inhoud. Want er is niets dan de ontmoeting zelf. En ze heeft geen duur. Je kunt er niet in leven. Maar ze geeft zin en samenhang aan het leven, in het 'jij'-zeggen zijn wij mens. 'Het'-zeggen tegen de mensen en de dingen is begrijpen. Objectiveren. Beïnvloeden. En Buber is heel duidelijk: wij hebben het 'het'-zeggen nodig. In het 'jij' alleen kun je immers niet leven. Ik vind dat zelf een heel belangrijke relativering die je in de secundaire literatuur over Buber te vaak niet goed terugvindt. Waardoor het 'jij' dan naïef en onrealistisch lijkt. En ons bovendien overvraagt. Nee, wij hebben het 'het'-zeggen nodig. Maar als het goed is dan is in het 'het'-zeggen het 'jij' niet vergeten. Maar latent aanwezig. En verlangen wij altijd naar het 'jij'. Dan staan wij ervoor open dat wat wij tegenkomen in de wereld, een boom, een kat, een mens, een ding, een 'jij' voor ons kan worden. En dat maakt ook ons beïnvloeden van de wereld en ons ingrijpen anders. Hoe actueel is het denken van Buber op dit punt juist voor ons nu!

En daar waar wij mensen 'jij'-zeggen in de wereld, daar 'werpen wij', zoals Buber het zegt, 'een blik op de zoom van het eeuwige Jij, uit alles vernemen wij een waaien van hem, in ieder Jij spreken wij het eeuwige Jij aan'. Dit is de mystiek van Martin Buber. De mystiek van de ontmoeting. Een mystiek die de wereld niet achterlaat, maar waar de wereld de plaats wordt van de ontmoeting met God. In de woorden van Buber: "Men vindt God niet als men in de wereld blijft; men vindt God niet als men uit de wereld weggaat. Wie met zijn hele wezen uitgaat tot zijn Jij en het hele wezen van de wereld naar hem meebrengt, vindt hem, die men niet kan zoeken."

Met andere woorden: je moet geen tenten willen opslaan op de berg van de verheerlijking. Nee, beneden, in de vader die Jezus tegemoetkomt, in de zoon die in het vuur of in het water valt, daar wacht God erop door ons ontmoet te worden. En alle vormen van godsdienst, die dienen erop gericht te zijn ons tot dit ontmoeten in de wereld toe te rusten. Doen ze dat niet, dan worden ze huls, dan worden ze leeg.

Ik ga terug naar dat gebied daar. Dat gebied waar het chassidisme lang geleden heeft gebloeid en waar het joodse leven later bijna volkomen is vernietigd. Dat gebied waar de wortels liggen van het dialogische denken van Martin Buber. Dat gebied daar, waar nu oorlog heerst. Dat gebied waar ook wij nu vermoedelijk met een deel van ons hart en met een deel van onze aandacht zijn. Oorlog als een ultieme vorm van 'het'-zeggen tegen de ander. En wij zijn er getuige van. In een eindeloze en verlamme stroom aan berichten en aan beelden zijn wij getuige van wat Buber de 'zich uitbreidende 'het'-wereld' noemt.

En ik denk aan het realisme in het denken van Buber en aan misschien de onmogelijkheid om altijd 'jij' te kunnen zeggen in een situatie waar velen van ons vermoedelijk niet in de schoenen en

voor de keuzes van onze leiders willen staan. En dan in het 'het'-zeggen toch het vasthouden aan het 'jij' en het verlangen naar het 'jij'. Het open blijven staan voor het 'jij'.

En ik denk aan ons eigen 'jij'-zeggen, als misschien het enige dat wij nu zelf tegenover deze oorlog kunnen stellen. 'Jij'-zeggen, zoveel mogelijk, daar waar wij zijn. Tegen wie en wat op ons pad komt. In ons gewone en vertrouwde wereldje. En tegen de mensen die misschien nu in deze situatie op onze weg komen, direct of indirect, en die ons aanspreken en die hopen op ons antwoord. 'Jij'-zeggen tegen wie door ons ontmoet willen worden.

En in dat 'jij'-zeggen, in dat ontmoeten een vermoeden van het eeuwige Jij. In de woorden van het evangelie: daar waar wij hongerigen voeden, vreemdelingen opnemen en naakten kleden, daar ontmoeten wij Jezus zelf.

Amen

Slottekst:

“God is in ieder ding te schouwen en door iedere zuivere daad te bereiken.”

Uit: Frans Hartenveld, *De mystiek van de ontmoeting. De betekenis van het dialogisch principe in het denken van Martin Buber*, 1993.

Ekklesia Leiden
Rapenburg 100
2311GA Leiden
www.ekklesialeden.nl
info@ekklesialeden.nl